

Bruggeu i autora Hansa Memlinga, koji je bio povezan s drugim umjetnicima (Michael Wolgemut, Rogier van der Weyden, Martin Schongauer, Albrecht Dürer, Zanetto Bugatto). Navedena je mreža doprinijela širenju humanističkih ideja u Colmaru, Gdanjsku, Nürnbergu, Napulju i Krakovu. Andrzej Woziński u radu *Across boundaries. Artistic exchange (painting, sculpture) in the area between Gdańsk (Danzig) and Königsberg in the late Middle Ages (152-178)* fokusira se na razmjenu na prostoru između Gdanjska i Königsberga, uključujući gradove Elbląg i Braniewo. Na temelju sačuvanih umjetnina moglo bi se zaključiti da se Königsberg u potpunosti oslanjao na umjetnički potencijal spomenutih gradova. No, arhivski izvori indiciraju boravak nekolicine umjetnika na prostoru Königsberga, na temelju čega autor ostavlja mogućnost da je pruski grad bio mnogo važnije umjetničko središte nego što to pokazuju razmatrana umjetnička djela. Tomasz Torbus u članku *Distant enemies, yet allies in art? Remarks on supposed artistic relations between fourteenth-century Prussia and the Islamic and Byzantine cultures in the Middle East (179-197)* postavlja pitanje u kojoj je mjeri heterogena istočnjačka arhitektura utjecala na onu zapadnoeuropsku, analizirajući pritom tri hipotetske točke utjecaja Bliskoga istoka na prusku arhitekturu koje prevladavaju u historiografiji (teutonske utvrde, *dansker*, motivi i dekoracije). Autor zaključuje da je većina ustaljenih hipoteza neutemeljena, ali prihvaća mogućnost kulturnoga transfera vidljivog na *danskerima* i natpisima na vanjskim zidovima crkava i utvrda. Posljednja studija u zborniku nosi naslov *Late medieval networks of faith: The West and the East. Fortified urbanity and religion in fifteenth-century illuminations produced in France (198-207)*, a potpisuje ju Sabina Madgearu. Autorica je istraživala vezu između urbanih i religijskih mreža na Istoku i Zapadu te je raščlanjivala kako su prikazi utvrda povezani s prikazima crkava, katedrala i kapela na temelju statističke analize

iluminacija u srednjovjekovnim kronikama i putopisnim izvješćima. Nakon provedene analize autorica zaključuje da istočne mreže zrcale one zapadne te da je postojala sklonost prikazivanja onih utvrđenih gradova koji su istovremeno bili sjedište biskupije ili nadbiskupije.

Predstavljeni zbornik radova sadržava studije u kojima je pitanje mreža obrađeno interdisciplinarno uz široku paletu izvora i metodoloških okvira. Kroz prizmu pojedinaca i skupina prikazani su pozitivni i negativni učinci veza među različitim strukturama. Obuhvaća privatne i poslovne kontakte te naglašava značenje intelektualnih, trgovačkih, obiteljskih, diplomatskih, vjerskih i urbanih mreža u srednjoj istočnoj Europi i šire. Nudi sveobuhvatan uvid u strategije povezivanja te predstavlja vrijedan i zanimljiv doprinos našem poznavanju uloga umrežavanja u kasnom srednjem vijeku.

Maja Hučić

Trpimir Vedriš, Gábor Klaniczay, Dorottya Uhrin, ur., *The Saints of Rome. Diffusion and Reception from Late Antiquity to the Early Modern Period*, Zagreb: Hagiotheca; Leykam, 2022, 234 stranice

Zbornik radova *The Saints of Rome. Diffusion and Reception from Late Antiquity to the Early Modern Period* plod je konferencije koju su u Rimu 2017. zajedničkim snagama organizirali hrvatsko i mađarsko hagiografsko društvo. Sastoji se od petnaest radova koji problematiziraju mehanizme i strategije kojima su se širili kultovi rimskih svetaca preko različitih medija (slike, tekstovi, relikvije). Radovi su podijeljeni u pet sekcija, a obuhvaćaju razdoblje od kasne antike do novoga vijeka.

„*Quaeritur, inventus colitur*”: *Damasus and the Apostles Saint Peter and Saint Paul (1-21)*

fragment je iz neobjavljene knjige Marianne Sághy *The Making of Roman Martyrs: A Regional Case Study*. Autorica istražuje stvaranje kultova rimskih mučenika u vrijeme pape Damasa (366. – 384.). Nakon opsežne analize Papine pjesničke djelatnosti, topografije i promocije mučeničkih kultova zaključuje o mehanizmima kojima je Papa kreirao novu mučeničku teologiju, sveti krajobraz, a samim time i novu povijest Crkve.

Agnese Pergola autorica je teksta pod naslovom *The Promotion of Saints Cults through Images of the Roman Catacombs: Private and Ecclesiastical Commission* (23-46). Proučavanjem bogate ikonografske produkcije u rimskim katakombama nastoji utvrditi postoji li dioba između privatnih i javnih naručitelja. Autorica na temelju freski u Kalistovim katakombama zaključuje da je vidljiva jasna podjela uloga između laika i Crkve, pri čemu Crkva preuzima vodeću ulogu u dekorativnim programima.

Samuel Cohen u članku *Remembering Contested Sacred Space in Late Antique Rome: Gregory the Great, Saint Severinus and the Rededication of an Arianorum Ecclesia* (47-65) razmatra ponovnu posvetu dviju arijanskih crkvi, sv. Severina i sv. Agate dei Goti. Autor ocrta povijesni i topografski kontekst, ulogu relikvija i motive pape Grgura. Zaključuje da ponovnu posvetu razmatranih crkvi treba razumjeti preko nastojanja pape Grgura da obnovi grad nakon gotskih ratova te da je riječ o ekstenziji papinskoga autoriteta na *novu crkvu* u prethodno nestabilnim područjima grada Rima.

The City of Relics. The Reinvention of the Myth of Rome in the Mirror of the Literary Sources of the Middle Ages (67-92) rad je Alessandro Bartolomei Romagnoli. Autorica razmatra vezu kompleksnoga nasljeđa i identiteta te reprezentacije grada Rima. Posebna pozornost posvećena je ulozi relikvija u kristijanizaciji i sakralizaciji gradskoga područja. Na temelju iscrpne analize literarnih i slikovnih izvora, ali i arheoloških

dokaza, autorica propituje tradicionalnu paradigmu rimskoga konzervativizma u pitanjima svetoga. Zaključuje da, osnažen vlastitim nasljeđem, Rim nije slijedio obrasce reprezentacije komunalnoga svijeta te je kao takav prije atipičan nego konzervativan.

Roberto Rusconi u članku *Romanus pontifex indubitanter efficitur sanctus. Between (Supposed) Martyrdom and (Failed) Canonization Process* (93-106) problematizira papinsku svetost u srednjem vijeku uz naglasak na kanonizacijske procese Celestina V. i Urbana V. Na temelju *Liber pontificalis*, hagiografskih izvora i proročke literature analizira pojavu specifične ideje funkcionalne papinske svetosti. Zaključuje se da je snažna uloga papinstva dovela do svetosti koja je izravno povezana s papinskim autoritetom, a ne s individualnim duhovnim karakteristikama.

Javna priroda čuda zabilježenih u Rimu od sredine 15. pa sve do kraja 16. stoljeća glavni je fokus članka *Community and the Miraculous in Late Medieval and Early Modern Rome* (107-123) Jenni Kuuliala. Cilj rada jest utvrditi postoji li u zapisima kanonizacijskih istraga i izvješćima o čudesima lokalna posebnost, stoga razmatra zapise o sv. Bernardinu Sijenskom, Franciski Rimskoj i Filipu Neriju. Autorica na temelju analize zaključuje da je riječ o specifičnoj interakciji između čudesnoga, medicinskih praksi i urbanoga konteksta te pokazuje da je svetost bila istodobno lokalna i univerzalna.

Prijenosom kultova svetaca iz Rima u Ravennu bavi se Edward M. Schoolman u radu *Translating Saints from Rome to Romagna: Building Medieval Ravenna's Hagiographic Landscape* (125-145). Autor kronološki ocrta nastajanje ravenskoga pejzaža svetačkih kultova pod rimskim utjecajem od 5. do 11. stoljeća na temelju narativnih izvora i ikonografske analize te zaključuje da primjer hagiografskoga pejzaža Ravenne jasno ocrta elemente rimskoga utjecaja u formiranju lokalnih identiteta i lokalne tradicije.

The Relationship of Local Apostolic Saints with Saint Peter and Saint Clement (147-157) obrađuje Edina Bozóky. Tema rada jest konstruiranje veze lokalnih svetaca u Galiji s rimskim svecima Petrom i Klementom. Sumirajući osnovne hagiografske zapise, zaključuje se da svaka od legendi odgovara specifičnom kontekstu, ali se istodobno uklapaju u namjeru stvaranja apostoliciteta galskih biskupija.

Eric Devos autor je rada pod naslovom *Tracing the Itinerary of Saint Hermes: Iconography as an Indicator of the Whereabouts of a Roman Saint* (159-172). Riječ je o detaljnom pregledu kulta sv. Hermesa s posebnim naglaskom na specifičnosti kulta u Ronseu (Belgija). Na temelju širokoga rastera narativnih izvora i arheoloških ostataka autor želi pozicionirati kult u vremenu i prostoru, ali i istražiti oblike njegove reprezentacije. Zaključuje se da interdisciplinarni pristup s naglaskom na ikonografiju pruža jasno razumijevanje utjecaja kulta sv. Hermesa.

Iliana Kandzha napisala je rad *Roman Martyr and German Emperor: Saint Lawrence in the Hagiographic and Iconographic Traditions of Henry II* (174-203), čija je tema međusobna povezanost kulta rimskoga mučenika sv. Lovre i njemačkoga vladara Henrika II. Na temelju literarnih izvora i vizualnih prikaza Kandzha zaključuje da je štovanje sv. Lovre povezano s promocijom svetosti i utvrđivanja legitimiteta Henrika II. na prostoru Njemačke i Italije.

Etele Kiss donosi članak *The Holy Virgin and the Martyr Bishops of Rome on the Hungarian Coronation Mantle* (205-243). Autorica analizira ikonografiju misnice koja postaje krunidbeni plašt vladara Zemalja krune sv. Stjepana. Tvrdi se da su upravo rimski elementi na misnici imali posebno značenje za Stjepana I., koji ju je darovao bazilici u Székesfehérváru. Nakon prikaza okolnosti donacije misnice slijedi opsežna ikonografska analiza s pretpostavljenim interpretacijskim ključem u doktrini euharistije.

Nadasve zanimljivim elementom pokazuje se prikaz apostola ispod kojih se nalazi vladajući par (Stjepan i Gisela) okružen rimskim mučenicima. Prema autorici, rimski sveci prikazani na plaštu mogu se smatrati snažnim posrednicima kraljevskoga para na putu do spasenja, a time i čitave Kraljevine.

Poziciju kultova na ugarskom dvoru nakon izumiranja dinastije Arpadovića problematizira Béla Zsolt Szakács u članku *Roman Saints in the Hungarian Angevin Court: Politics and Devotion* (245-261). Riječ je o analizi prikaza svetaca u mađarskom anžuvinskom legendariju. Autor tvrdi da vizualni program legendarija ima specijalni naglasak na biskupski autoritet te predlaže tumačenje ikonografije legendarija kroz prizmu kompleksnosti odnosa papinstva i dvora u doba Anžuvinaca.

Razdoblje ranoga novog vijeka otvara Nina Niedermeier s radom pod naslovom *Miracle Sites: A Topographical Approach to Divine Manifestation in the Post-Tridentine Period* (265-290). Autorica želi prikazati međusobnu ovisnost čuda i kulturnih mjesta u gradu Rimu u posttridentsko doba, upozoravajući pritom na tijesnu vezu naratologije i geografije. Istražuje načine na koje je isusovački red zajedno s papinstvom koristio čudesa za univerzalističke težnje. Niedermeier kroz prizmu vizualnih i narativnih izvora zaključuje da topografski smještaj čuda odražava tenzije između težnji Kurije i lokalnih ambicija.

Isabel Ruiz Garnelo u članku *Roman Saint in the Valencian Region? On the Spiritual Legacy of the Borgia Family* (292-304) bavi se pitanjem difuzije rimskih svetaca na teritorij Valencije s naglaskom na ostavštinu obitelji Borgia. Iz iscrpne ikonografske analize, identifikacije okolnosti difuzije svetaca, ali i socijalne recepcije kultova postaje jasno da je riječ o recipročnom procesu. Navedeno potvrđuje i kanonizacija sv. Vinka Ferverskog za pape Kalista III. Autorica tako zaključuje i o papinskom utjecaju na pejzaž

pobožnosti u drugoj polovini 15. i na početku 16. stoljeća.

Posljednji članak u zborniku je *Imitation and Likeness: Catherine of Siena and Rose of Lima* (305-317) Nicolette S. Trahoulia, a promatra vezu dviju svetica preko njihovih portreta i hagiografije. Autoricu posebno zanima naglašavanje fizičke sličnosti peruanske svete i Katarine Sijenske u radu hagiografa Leonarda Hansena. Nakon iscrpne analize zaključuje da je veoma moguće da je Angelino Medoro u 16. stoljeću koristio prikaz Katarine Sijenske kao model za smrtni portret Ruže Limske.

U zbornik je uključen velik broj radova posvećenih različitim temama kojima se nastoje objasniti mehanizmi difuzije i recepcije rimskih svetaca. Jasno se može razaznati kako je kolanje tekstova, relikvija i slika utjecalo na širenje kultova. Taj je proces zanimljivo prikazan od kasne antike pa sve do novoga vijeka, kad isusovci doprinose svjetskom širenju rimskih svetačkih kultova. Stoga se zbornik čini kao nezaobilazno štivo za sve koje zanima fenomen svetosti.

Maja Hučić

Lovorka Čoralić, *Odabrane teme iz povijesti albansko-hrvatskih odnosa u kasnom srednjem i ranom novom vijeku*, Zagreb; St. Gallen: Zajednica Albanaca grada Zagreba i Zagrebačke županije; Hrvatski institut za povijest; Albanisches Institut, 2023, 422 stranice

Knjiga *Odabrane teme iz povijesti albansko-hrvatskih odnosa u kasnom srednjem i ranom novom vijeku* rezultat je dugogodišnjih istraživanja dr. sc. Lovorke Čoralić u arhivima od Zadra do Venecije. Dr. sc. Čoralić osobito se posvetila istraživanju povijesti migracija duž istočnojadranske obale, od Mletačke Republike do Dalmacije. Knjiga se

sastoji od već objavljenih radova u različitim časopisima i zbornicima, no autorica ih je preradila i dopunila novim historiografskim saznanjima drugih autora i vlastitoga znanstvenog rada. Razdoblje koje istraživanja obuhvaćaju ide od kasnoga srednjeg vijeka pa do kraja 18. stoljeća. U napomeni na početku knjige dr. sc. Čoralić je istaknula da je važno mjesto u istraživanjima dano ulozi i prinosima stranih etničkih zajednica u različitim krajevima duž istočnoga Jadrana, ali i nemletačkim useljeničkim skupinama u Mlecima. Zapaženo mjesto imala je albanska nacionalna zajednica, prisutna u povijesti i istočne i zapadne jadranske obale.

Knjiga se sastoji od trinaest poglavlja, praćenih potpoglavljima. Prvo poglavlje, *Od Ulcinja do Drača – albanski iseljenici u Mlecima (14. – 18. stoljeće)* (17-52), bavi se albanskim iseljenicima u Mlecima od 14. do 18. stoljeća. Useljavanje stanovništva podrijetlom s mletačkih posjeda zakonskim je mjerama i poticajima pomagala i mletačka vlast. Posebno jaka useljavanja događala su se tijekom osmanskih osvajanja (poglavito po padu Carigrada 1453.), ali i u vremenu haranja kuge. Iako su se doseljenici vrlo brzo asimilirali, zadržavali su domovinska obilježja. Najbrojnije i najstarije useljenike činila je grčka populacija, a velik dio sačinjavala je i židovska zajednica te Armenci. Među nabrojenima, iznimno važno mjesto imala je albanska zajednica. Naziv Albanci nije nužno uvijek bio etnička, nego državno-politička odrednica. U ovom poglavlju dr. Čoralić istraživanje usmjerava na prisutnost i djelovanje albanske zajednice u Mlecima od druge polovine 14. stoljeća do pada *Serenissime* 1797. godine. Obrada arhivske građe uključuje prostor od Ulcinja preko gradova Drivasta i Skadra do Lješa i Drača. Arhivska građa u Mlecima koju je autorica najviše koristila odnosi se na oporučne spise, a istraživani su i spisi mletačkih obrtničkih i trgovačkih udruga, Vijeća desetorice, ureda za sprječavanje nemorala i društveno neprihvatljivoga ponašanja građana te spi-